

А Ы Ш Т Ы Г - Ч Е М Н И Г Б Е Л Д И Р - К Е Ж И Г

Б У Я Н Н Ы Г Ч Е Р

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелинин Даргазы чораша М. К. Мендуме 1962 чылдын март айда Белдир-Кежин суурга келген, анча турган семиттер инектер ферманын маданын ама да ултас мен. Чарба, силос чивейн турар хирезинде сула ордартан чорур инектер амык кыштын төңүзүндө бөзүн дешиндеп турдулар.

— Бо өттүг, сулуг ораны черле каап болбас. Тудуг-сууруу хөгжүдөр херек. Шитин-Хем сүт-бараан фермазынын инектерине аруу чаат берил турбайн, маана акелген болуңар, суду сагайыны-ла бээр боор. Одыр-белдиниң акызын көрсө силер бе! — деп, Михаил Клавиев совхоз директору В. И. Стихареке чагып турду.

Тос оруктун белдир о суур вынан сайгылаанында, телефонунда, радио-дулугдаа апарды. Виталий Игнатьевич Стихарев арааш, совхозун каар уюрга таварышкан. Оң соонда келген директор Сигаев дээрин ол суурнуң чуртталгаларынын ордодуг, мал-маганын чурттап органын-га, совхоз төүндүн дээрин хайны болганыга сеткили таарышпайн-ла боор оң, оң чуртталгаларын ий-чачгыс-теп Ары-Узуг суурге элдеп коюрун эгелээ. Бичан хой мал азыраас, хуу амык-агыл кылбас деп

Кежик-оол ЧӨРЕВЕ.
«Шынык» көрр.

Ө Г - К А Ф Е

Өм ээзи Виктор-биле тывыгы тускай шыналгалык бис. Бодумун тускай эртемим — сандыгы. Рынок үезинде биче бүүдүргө амык азы тывыгык болурун бүүрү чөпшөөр каанынга база дегип турарына дына-ла таарышпайн турар мен. Бодумун аш-чөмөн кылгаш, садым-салыптарга, кандыг хай-бачыт деп. Харын-даа бунин чорук деп санаар мен. Ачам, амык суугар «УТКА 25 чыл» совхозун багай өвөс малчылары чорду. Ачам чок апарган. Авам

пенсионер. Оларнын өңтүп алгаш, бичи кафе байдалдык чүве амыктып алганыны бо. Соока доңган улус чынында, дайлап-даа ап болур таарышпайн тургускан бис.

Кыш кыш-ла болгай. Улус-туң ырай-бээр аргыжар арай өвөс. Бичалза-даа хунде 80-100 муң рубльди амык деп ап тур бис.

Белдир-Кежин тывыгы кижиликер дына таарышпайн чур деп билип тур бис. Чайын маана нартошка, ногаа өстүрүп ап база болур.

Харын-даа чер бээр болза, бажың-балгат тудуп, суур-жун чурттап болур. Арысканың тус чер чачыргазы бистин бо бода-дыныска каттыгар боор деп идеген оран бис. Рыноктук экономикаже чүгле чаа кирип бар чыдарывыс бо-дур. Арга-дуркула шут чок деп болур. Бичангаш бажың-балгат тудуп, суур-жун чурттап болур. Арысканың тус чер чачыргазы бистин бо бода-дыныска каттыгар боор деп идеген оран бис. Рыноктук экономикаже чүгле чаа кирип бар чыдарывыс бо-дур. Арга-дуркула шут чок деп болур.

А Н А А О Р А Р Э В Е С

Пенсионал беримзе-даа, олдуртмаса кижи-дур мен. Чачым ындыг. Бир-ле ажык-дап, чурттап турар сайгарыныч, тывыгыр кижи-лер-онде ужуражып, ажык-чаргы чугаанында кылдым.

Ушунан уезын кагбас дээрн ышкан, сагык саргыч чорур Саидан дөржү, Юдай уулу Чечек суг-ла эртен чайын мангы, хуужуур кылып, Белдир-Кежинде автобус до-таар черге ыраку-ак чорук-туг кижиликерге сенеп, са-дыг-найма кылып эге-лээр. Ам ында бажың, ө баштаан вагоңчугаштар шуут кудучудай тургула-кан. Оран-даа, эрте-да оларын бирезинде кирип, аяк шайны аартап, амдан-чы боованы чоотлап болур. Ол бун-кежикиң черге анык, кырган, орус, тыва дээр, кандыг кижиликер бар-бас дээр. Аштың-чөмөн-дөр Белдир-Кежин дег бериниң ужуру-даа ында. Ам амыктып турар тывыгы кижиликер чамдызынга сос.

Б Е Л Е Н Ч У В Е К А Й Д А Б О О Р

Ажык кыштын соогунда аш-чөм кылыры ынды-ла амык өвөс. Ус-чарын өр-тө-чөсү база улуг. Чам-дыкта тывыкында-да бары-ла. Далган айтыры бо-ла ындыг. Хайдынып-ла чорур сен. Ол аразында өңт база төне бээр-дир.

Тывыгы кижиликер ажы-лын дооразында көргө, амык ышкан сагындып турар. Херек кырында дыка хой бергерлер дужар боор-дур. Чалыны херип, элэң ажыктылар дээрсе аан. Дунум оодун трактору бар. Кежээ келген, сай-гылаан чырадыр. Хундус

Т О Д У Г - Д О Г А А Ч О Р У П О Р М Е Н

Моон мурунда Кызылдан баткан. Чадаанага чедир аяк шай-даа амзавайн чор-дуус ийин. Дуу Шагаан-Арыг кирип, Арыг-Узуг ба-рып, Ак-Туруга доктап чорур чай чок. Чорук

РЫНОК НЕГЕЛДЕЗИН ЕЗУГААР

дывус. Ам мырынай амыр болу-тур. Белдир-Кежинде автобус доктар черге ээр-ге-ле изип шай, быжырган далган белен турар. Чорук кижиликер, ышкы уде манчы суг кылып бээрге дына-ла таарышпайн-ла хирезинде. Кызылдын столовал-рынга денээрге, ыракта чинк-тир. Шынары база эки.

Ш А Р Ы Д А Н Ө Ö Р Е Т С Е

Шаг-төгүдөн тура-ла бистин ала-өг-белеривис кол-ге орнуга шарыны амыктып чоранар. Ону чылдың дөрт эригдесинде хонаш-тарже көжеринде аңыда, одаар ыш, аш-чөм, дал-ган, тараа дамылаарыга болгаш өске-да үрүмк чүктөр чүдүренине ажык-ла турган.

Амык уде бистин Тыва-да шары, аш-чөм кылып чүгү чүдүрү чорур кижиликер бичан ховартаан диге чачыргы турбас боор. Ыгыржак чаап, эптиг ком, чонак кылып, аргамчы-сыдым кылып кижиликер чүгү ховартаан. Бичангаш рыноктук бо берге үезинде дедир ол чагай чаңылды-рыныска элтип, ус-шевер ча-зыныктып, дарганнар ша-ры болгаш аштың чүк чүдүр дери-жерекселде-рин кылып бола эки. Аны-гык ыдыргакты чазааш, комнап кылып каар суг бо-ла кандыг-даа малчын ону чоп садып олдас деп?

«Малчын» колхоз, оң соолунде совхоз-даа турар уде ыракта тураларда сарлык фермалары күрүне-ге дужары-биле белетип алган саржаан чүгү шары-лар-биле дамылап турган. Ол-ла шарыларына де-дир чорурда суурдан аш-чөм, мал чыгара дустары, өске-да барынары чүдү-рүп алгаш апар турган.

Шаанда көшкүн амык-ды-ралдык бистин өбелеривис кыяч чурттап чоранайт. Бир кокун девискеринден кай-да ырак черлерге көкүп, дамылап чор-раанар-ла болгай.

Мөңгүн-Тайганың Тоо-лайында малчынар 1970 чылдарга чедир-ле аш, кезиң—86 хуузу Россияга көп, ашпа амыктып алмы-ры-биле Кыдаттан көп тү-өр кижиликердин саны аажок өзү турарына чөпшөөрлейин турар. Ол дугайын ил-ер «Токко симбу» солунун Приморьега эрттирген эй-ки-нитиниң бодалы илередир айтырларга харыялар ба-дыткан.

● ВАШИНГТОН. АКШ-тың Гуантанамола шериг-далай базазында тургускан. Куба-дан десек кижиликер ула-ва-боттарынын моок кижиликер биле ужуражып аргак бол-у-ру дугайын атын ала-ва-зын дилээң тагыра чөпшөп төлөөлөгүч дивантан.

Улуг-Хем

ХОН ООЛДААШКЫНЫ
Бо хунерде Улуг-Хем кожуунуң амык-агыла-рында мал оолдаашкыны уламчыл турар. Нийтизи-биле төрүүр 8713 хойлуг совхозтарда 3470 баш хура-ган доругу турар. «УТКА 25 чыл» совхозта (дирек-тору А. Б. Дамба, кол зоо-техники А. Т. Бараа) төр-ле орту кире берген. Ында 770 хураган алыдыган. Хо-очун хойну Балчын Очуру-нун 271 хойунд 212-ин оол-данган, хураганары онча-менди.

Ноябрь айда чагган хар эрөөш, дошталган. Оң соонда кылынаан. Ол чорук малды олардырынга улуг шаптарызынны бол-дурган. Арган-дорган хой-ларын ара салыр, олуг хураган төрүүр чорук көвүдээр. Ажык-агыла-рында 1049 хураган анык-буру чылдагыларын уружун-дан чедир адынмаан.

СИГЕН, СИЛОС КУРЛА-ВЫРЛАРЫ
Час чокушалаан тудум мал чөмөриңиң курла-вы-лары улам-на өзөөлө тур-арын совхозтар директор-лары дүвүрел-биле дына-лыг турар апарган. Ажык-агыла-рында сиңениң 870 тонна, силостуң 2610 тон-на курлавырлары артан. Тургузу азырап турар мал бакына сиңен март айы дөңүл-ле төндүрүп болур. Берге байдалда «Иштиг»

«Шынык» тускай көрр.

Эрзин

ЭРЕС, ШОВАА КҮДЭЭЛЕРГЕ

Топ Култура бажыны-га «Эрзиниң эрес, шоваа күдээлери» деп көрүдө-конкурсту организастап эр-тирениң эрчиндер со-нуурган көргөн болган ону организастап эртирениң териниң эки деп үнелээ. Ол көрүдөгө кокун чачырга-зын култура илдиниң эргеленин А. Шойдук баш-таан кокун болган Эрзин суур чачыргаларын төлө-лөри база киришкен.

Көрүдөниң онагай чү-дү — Эрзин күдээлери боорда, ол чер чурттуг эрес, республиканың өскө ко-жуунарындан күдээлөп чед-ип келген күдээлерге сну тураскаатканы.

Илья ДОСТАН.
Мөңгүн-Тайга кожуун.

Тес-Хем

КУЛЬТУРА АЖЫЛДАК ЧЫЛАРЫ — АНЫЯКТАР

Тес-Хем кожуунун Берг-Дар, Чыргалаңды суурла-рынга болгаш Эрзин ко-жуунун төвү Эрзин суурга «Ания тов» болуктун ыражыкы Олег Сарып р. Тыва Телекоманин амыктыктың, «Донма-Суг» чогадыкы катты-шыкының улуртучузу, артист Орлан Дамба-Хуура ол-биле аныяктарын ужу-ражылгалары болуп эртен. Кокуунарын анык-оскени култура ажык-дан-чыларын уран талантыны сонуурган көрүшкөн, олар-дан амыдыралчы болгаш аныяктың айтырлыгы аш-чөм-чактың чока салып, оттарынын үежиринден солун болган ооралдык хар-чылары ап, оларын ча-гылырны, сумелерин чөл-тү деп көрүп, дегип тур-дарын илеретипкан, ар-тирениң чогадыкы амык-тың амыдырал-чуртталгалыга ак орукту күзөп эрт-аннар.

Дамыны ДАМБА-ХУУ-РАК.
«Шынык» көрр.).

Каайлы черлеринде

ХОСТУГ САДЫГЛААШКЫНЫН ЧУРУМУН КИРИГЕН

Чоокта чаа россия-белорус Каайлы эвилдиниң ду-гуржулазынга ак салган. Ол эвилдинде уставы Каай-лы кодексиниң үндөм-лөстү-нүн тургустунган болгаш ХИД күрүндериниң өш-тү-кыларынын Чөвүлөни ба-дылаан боор турар.

Ол дугуржула езуагар ийн күрүниң дашыкыже үндүр садар бараанарын-дан 1995 чылдын январь бирээден эгелеп кааны да-дыры тырпак. А өскө үш дугар чурт-биле сады-лажылганы олар чыгыс аай тургустунган тариф (өргөн) есуугар чорудар. Оң аңыда тускай прото-кол есуугар ол ийн күрү-нениң аразында сады-ла-жылганы хостуге болурун бооттарган.

Бичангаш Россия биле Бел-руссия каайлы кызы-гаарына бараанарын эртин турда, кандыг-даа хазырышын болгаш кызы-гаарлашыкы турбас.

ККК ЧИГЕЛДЕНИ КЫЗЫГААРЛАР ДЭЭН

Каайлы хойлузунуң тус-кай көрдүгүн дурмуңдан аңгыда, Россия Федерация-зын Күрүниң каайлы ко-мигени (ККК) дашыкы э-кономиениң анык-этиң че-рудулазына моон мурун-да чөпшөөр турган чин-гелдерин кызырары не-гетиниң келген деп санап турар. Чүге диге, 1994 чыл-да Россия каайлыкылар күрүне бюджедине кириер журулук планында 4,5 триллион рубльди чедир кирибээн болган.

ОН МУН ДОЛЛАР ДЭЭН ОН ЧЫЛА ШИИТТЕР

Украинадан бедне шынар-лы хой алдыны үндүр сөөртүр деп турган шенел-дең херээ Днепрэтровск кара-бажыныче ийн дорт-ла углап турар. Каразаттырып турар Украинаның 5 база Чолышаның 2 хамаатыны чуртук чыл берүүндө Пол-шаның чагы-биле Днепрэ-тровскиниң бүүдүлдө чө-релерин алынып чыгып, эвиздирген, бичи-бичи бор-бак кылдыр сун ап турган-нар.

Ук алдыны 129 бор-ба-ка сугарга, нийтин-онде 965 грамм болган. Ол ал-дыны үндүр сөөртүп бар чыдырда, у-срин каайлы-жылар кызыгаарга хынал-да үезинде тудуп алган-нар.

МАТЕРИАЛАРЫ ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫ КААЙЛЫ ЧАРЛАРЫН ИЧАЛЫННИНГ ГАР-ДАЛА РЕФЕРЕНТИН БАТЫИ КЕНЕШ ЧАМЫ ОЧУДУРГАН

Тываның Национал Шериг-кезениң Ташк садырың ко-мандылаан каан. Дайын соонда Эрзин ко-жуунун иштика херектер кылдынып амыктып турган. 1948 чылда Эркин партия райкомунга кылды эгелек-чизинге база 50 чылдарда Эрзиниң «Чаа өвүк» колхо-зунга 1,5 тонна чүкү сөөртүр машиназын, ону бышкаар кижи чок болганын хунду-чүдүр даштаналгае үн-үеже чедир чолаачылап келген.

Бо хундулап иройине улуг уруу Вероника, эду Кызыл-оол олар иштин хектер өгангарында үр чылаачы амыктып чорупула. Бо үр-үг-лөлдө бичинген. Валентина амык острани хейер хууу Дона, огу Икен Шүүм-мактын ишп амык-агыл чөмөди амыктып, чурттап турар.

Сайын ДИРЧИН.

Төмбүрзектин судалы

НЬЮ-ИОРК

Гаити. Бугу-ниитиниң согулдулар-ы 1995 чылдын июль 4-те болур деп, Гаитиниң түр согулда комиссиязын эркин-жүгү Жаан-Франсис Мел-лери Порт-о-пренсе хоорай-дан лычтанга Бугу дешел-дерин албан-дужаалла-рынга согулдуларын күзөң кижиликер согулда мурунун кампазын апыр аяның 25-тен эгелерин чөпшөөр.

БРЮССЕЛЬ

Бельгия. дорт шиптирлээрине дуза-лаар деп, премьер-министр мелегээ.

ТОКИО

Бо чылдың март 2-де Токюга ужул чедер Россиянын дашыкы херектер сайыды Андрей Ко-зырев-биле Япониянын дашыкы херектер сайыды Иохэй Ково ийн чурттарың ара-зыкта хамаарыштыр де-вис-кээр айтыргалары, Россия-да реформаларын перспек-тиваларын, чечен айтырып чугаагайыр деп турар. Ол дугайын Ково парадла кон-ференциядагы дивантан.

ТОКИО

Россия Федерациязынн Приморье крайы-ның чуртталгаларын улуг кезиң—86 хуузу Россияга көп, ашпа амыктып алмы-ры-биле Кыдаттан көп тү-өр кижиликердин саны аажок өзү турарына чөпшөөрлейин турар. Ол дугайын ил-ер «Токко симбу» солунун Приморьега эрттирген эй-ки-нитиниң бодалы илередир айтырларга харыялар ба-дыткан.

ВАШИНГТОН

АКШ-тың Гуантанамола шериг-далай базазында тургускан. Куба-дан десек кижиликер ула-ва-боттарынын моок кижиликер биле ужуражып аргак бол-у-ру дугайын атын ала-ва-зын дилээң тагыра чөпшөп төлөөлөгүч дивантан.

Бир материалга хамаарыштыр

КАШПАЛДАР «КОНТРАРЫ»

1995 чылдын январь 6-да № 3 «Шыгы», ук солунуң корреспонденти Кежик-оол Чөрөвөниң «Сагымтай иая ыраа» деп эгелен 1938 чылда ТАР-нын Урун, Хереме сумуларынын араттары СССР-нин НКВД чери тудуп чыда хон нугуле таварыш-кан кашпалдарын апар-тыр материалдар четир тур-бис, оларын апарганга 1992 чылдың май 5-те До-ста-оол-биле сумелешкен, Тыва АССР-нин Дэди Со-ветинин Даргазы К. Вичел-дегге, республика проку-рору А. Дамба-Хуурага, анык чок черин сайды А. Удумбарага 1938 чылда репрессияга таварышын дилеп Крассоярскиден келген ча-дын хондуларын кошпак чедиргилээ мен. Гүчелч чок болган. Ам каннар ча-генгештиң 1993 чылда № 56 «Улуг-Хем» сеткүүге «Кашпалдарын халавы» деп тоожу бижидим. Бары-нда архив материалдарын кырген мен. Оон бээр база ийн чыл эрге берди. Каш-палдарын херезин ам-да агарткан. Кашпалдарын херезин кансакан азеланим-ден бээр 6 чыл болуру ол. Чылдар эртин-ле тур. ТР-нин репрессияга таварыш-канын агартыр талазы-биле комиссияны даргазы Б. С. Шыгыртан мындыг дилээмин мада аитып ко-рип: кашпалдарын агар-тыр кол-ла документ Крассоярск УКГБ-нин 1991 чылдын июль 17-де № 10-л-7170 дугаары бижигити чорут-кан болду. Ук чагада Тыва-ар оол Тарнай, Оюн оол, Мейдэр, Өлчөй, Делгер-оол оларны кара бажыңга ол-ген

дорт шиптирлээрине дуза-лаар деп, премьер-министр мелегээ. ● ТОКИО. Бо чылдың март 2-де Токюга ужул чедер Россиянын дашыкы херектер сайыды Андрей Ко-зырев-биле Япониянын дашыкы херектер сайыды Иохэй Ково ийн чурттарың ара-зыкта хамаарыштыр де-вис-кээр айтыргалары, Россия-да реформаларын перспек-тиваларын, чечен айтырып чугаагайыр деп турар. Ол дугайын Ково парадла кон-ференциядагы дивантан. ● ТОКИО. Россия Федерациязынн Приморье крайы-ның чуртталгаларын улуг кезиң—86 хуузу Россияга көп, ашпа амыктып алмы-ры-биле Кыдаттан көп тү-өр кижиликердин саны аажок өзү турарына чөпшөөрлейин турар. Ол дугайын ил-ер «Токко симбу» солунун Приморьега эрттирген эй-ки-нитиниң бодалы илередир айтырларга харыялар ба-дыткан. ● ВАШИНГТОН. АКШ-тың Гуантанамола шериг-далай базазында тургускан. Куба-дан десек кижиликер ула-ва-боттарынын моок кижиликер биле ужуражып аргак бол-у-ру дугайын атын ала-ва-зын дилээң тагыра чөпшөп төлөөлөгүч дивантан.

Бир материалга хамаарыштыр

КАШПАЛДАР «КОНТРАРЫ»

1995 чылдын январь 6-да № 3 «Шыгы», ук солунуң корреспонденти Кежик-оол Чөрөвөниң «Сагымтай иая ыраа» деп эгелен 1938 чылда ТАР-нын Урун, Хереме сумуларынын араттары СССР-нин НКВД чери тудуп чыда хон нугуле таварыш-кан кашпалдарын апар-тыр материалдар четир тур-бис, оларын апарганга 1992 чылдың май 5-те До-ста-оол-биле сумелешкен, Тыва АССР-нин Дэди Со-ветинин Даргазы К. Вичел-дегге, республика проку-рору А. Дамба-Хуурага, анык чок черин сайды А. Удумбарага 1938 чылда репрессияга таварышын дилеп Крассоярскиден келген ча-дын хондуларын кошпак чедиргилээ мен. Гүчелч чок болган. Ам каннар ча-генгештиң 1993 чылда № 56 «Улуг-Хем» сеткүүге «Кашпалдарын халавы» деп тоожу бижидим. Бары-нда архив материалдарын кырген мен. Оон бээр база ийн чыл эрге берди. Каш-палдарын херезин ам-да агарткан. Кашпалдарын херезин кансакан азеланим-ден бээр 6 чыл болуру ол. Чылдар эртин-ле тур. ТР-нин репрессияга таварыш-канын агартыр талазы-биле комиссияны даргазы Б. С. Шыгыртан мындыг дилээмин мада аитып ко-рип: кашпалдарын агар-тыр кол-ла документ Крассоярск УКГБ-нин 1991 чылдын июль 17-де № 10-л-7170 дугаары бижигити чорут-кан болду. Ук чагада Тыва-ар оол Тарнай, Оюн оол, Мейдэр, Өлчөй, Делгер-оол оларны кара бажыңга ол-ген

Бир материалга хамаарыштыр

КАШПАЛДАР «КОНТРАРЫ»

1995 чылдын январь 6-да № 3 «Шыгы», ук солунуң корреспонденти Кежик-оол Чөрөвөниң «Сагымтай иая ыраа» деп эгелен 1938 чылда ТАР-нын Урун, Хереме сумуларынын араттары СССР-нин НКВД чери тудуп чыда хон нугуле таварыш-кан кашпалдарын апар-тыр материалдар четир тур-бис, оларын апарганга 1992 чылдың май 5-те До-ста-оол-биле сумелешкен, Тыва АССР-нин Дэди Со-ветинин Даргазы К. Вичел-дегге, республика проку-рору А. Дамба-Хуурага, анык чок черин сайды А. Удумбарага 1938 чылда репрессияга таварышын дилеп Крассоярскиден келген ча-дын хондуларын кошпак чедиргилээ мен. Гүчелч чок болган. Ам каннар ча-генгештиң 1993 чылда № 56 «Улуг-Хем» сеткүүге «Кашпалдарын халавы» деп тоожу бижидим. Бары-нда архив материалдарын кырген мен. Оон бээр база ийн чыл эрге берди. Каш-палдарын херезин ам-да агарткан. Кашпалдарын херезин кансакан азеланим-ден бээр 6 чыл болуру ол. Чылдар эртин-ле тур. ТР-нин репрессияга таварыш-канын агартыр талазы-биле комиссияны даргазы Б. С. Шыгыртан мындыг дилээмин мада аитып ко-рип: кашпалдарын агар-тыр кол-ла документ Крассоярск УКГБ-нин 1991 чылдын июль 17-де № 10-л-7170 дугаары бижигити чорут-кан болду. Ук чагада Тыва-ар оол Тарнай, Оюн оол, Мейдэр, Өлчөй, Делгер-оол оларны кара бажыңга ол-ген

«СССР болгаш ТАР-га удур коммунисттерге тура хала-кычык шипөк болду». «Япо-нияны шипшичинери» деп буруудай турганынын дугайында Танаанын, Дам-баны, Додай-оолун, Суура-зын протокол оуктуриниң хоолгарында бижигиткен (архив ККК, фонд 229). Оларын Чурит-Дөвө, Хем-чик-оол, Танаай, Пиринле, Саяай он-даа өскө удур-туктулар баштап турар деп протоколдарга бижигит-кен. Бичангаш Урбун, Хере-ме-ниң араттары 1938 чылда чыак эртиндең күзүндө ре-прессияга амыктып чы-гарыпкан. Оларын архивтеринде кавар чүве болза, ол үде СССР биле ТАР-ның Чыак баштыкчыларынын аразын-да 6 талазы-биле чагаал-ды тыгы бээр боор. 1942 чыл-да Чөөн Хемчик кожуунун арээ даргазы, фронтта бе-лек чыыр комиссиянын дар-газы, 1916 чылдын ноябрь 7-де төртүгүнен Кеңиз Бал-гырын Могошү уезини кыл-дыр ийн шодай тарга берип-терге ону «онир» дээп он чылда шипшиң. Дегерге он Сергел Бирзи биче херезин каан элтиргенер монгуш Кеңизди «онир» херезин тыпшан мен. Бичангаш кол-ла чүве тыпшан херектерин истеп тыпшан, каргыштын репрессиярга таварыштарыга дузаалар херек. Ол аныкды мемориал-чылар кылбас чүве болза, өскө кым-да улуг херекке албайн херезин үстүңе фак-тылар херезип турар.

Мөлчүган КАРА-ООЛ.
«Монгуш» нийтелини тургузуучуларының ой-рээни.

МЫНДА ХӨӨКТҮРҮЛГЕ ЧОК

ОНУ ЭСКЕРБЭЭН

Хой-хөй динг амытаннар боттарыны амыдыралын бойдуу чалаган ол хире-шаа-биле, чер-ораныныч турш болгаш агаар-оондузуну айы-биле черге кончуг сери-чледилг, бодун тывызыксыг камгаланып билдир, каяк болгаш «оде халыыр», оларныч чамдыктары бир-ле каттырынчыг чаңагылаар, кээргенчиг, чаттанчыг кес-түгүлдөр. Кижик бойдуустун толугу, ындыг болганда, оран-нын чуул-бүрү хой амытаннары кезээде бистид-биле ко-жа чурттагышаан, бис-биле таварышканда бир-ле онза-гайын көргүзе бээр, билдиндир бээр. Ычанган бис олар-ны камгалывышаан, кайда, кайдыг амытаныл ол деп сонургай бээр ужуруус-даа ол. Мында хөөктүрүлгө чок. Бойдус чалаган — ону эдерер деп чүве ол.

Кижиниң алызындан-на бугу-сонургалыгы төрөөн бойдуу, ооң эвез болган динг амытаннары кайгамчык хой болгаш чуул-бүрү байлак билгини берип турар. Чинжик кылдыр маңа чекпе биле дырбактыг «коңцертин-ди» таварышталары силерге сонургадым.

Чекпе деп амытаны (ону «кайгал», «каттырынчыг-бай», «чаттанчыгбай» суг диглээр) элзон сонургап чоран болгаш, оң дугайын мооң мурунда солуннарда бижип турган мен. Ам бо удаада блокноттарым ашыкпап көрүн ора, ол «кайгалга» хамаарыштыр бижкен демдел-лемдими борта ажыгладым.

ХАЯГА ЧЫГАП ДУЖҮРГЕН

«Тоора-Хем» совхозтун почтачызы турган Содуна Бараан, бир-ле чыпай Сер-дигиниң орта-Бөжөке хем-ниң орук орук чок черлеп чоктап чыда, куду долган-ган кезек хаяга көзү үскен. Ол ынаар чер янзын билдир элээр болаш, ивизинден дүшкеш, хай дүндеринден куду харанып көрөн. Кара-ка-ла бо, мырыңгы аргамчы октамы хире черде, семде-регген куу-сарыг амытан бир-ле чүвени хере дүш-тээш, хойдартыга тепкеш, үзе тыртылап турган. «Чүл бо? Чүлү үзе тыртылап турары ол?» деп болуңга кайгап айтырыг салза-даа, черле орук-дузуну-даа, өн-хөвирин-даа часпас аңчы кижик болгаш, амытаның до-раан танып каан. «Хы, чек-пе-де-дир сен, чүлү кайгал-дап турары ол?» — бода-да бо-ла ыйнаан.

Бя аразында семдерек, та орук дааштан, та кижини көрүп кааны ол, чүсүлү баткан куу даш деп, кижээр алыч абыраш-ла дикээр. Почтачы алдесинип, ол-

«Май 1» совхозка почта-чылап чораш Ак Чочаңчык-тыг шууг-ла чекпе таныш-тыг кижик» диге кааны ажыбар. Шынап-ла, катты-рынчыг, чекпе кужур-чык черге аскап хуңезин-чемин-даа алдып, пашта шайын-даа «ааргайып» чо-раан, ол херекчок одагга салып каан иви ыгыржаа-ныч дегиниң шоодай-ныч доң эдин бенин ыгыр-жа-да биле нады чүктен бар чораш семдеретип илест чораш чымыр чекпен-даа чери бар кижидир. «Таныжы»-биле хой удаа ужурашкан, оон хойну өөр-енген. Аңчы кижик аңмен-ден өөренир дийр.

Ооңу ындыг-дыр, ынаар-га бо таварышталы дээр-ге оске кайындаг авес, а «бедитен баткан» (почта-чы боу ына дээниң дич-наан мен). Чочаңчык аңчы хой чыдаарда, ооданың хой чыдаарда, ооданың иви арттырып, иви-чарызы-ныч болгаш авт-холуңуң дуюун бастырып чораша-ныч ада-мезиниң чадыр өнүг-хонштары тургулаан. Ку-дургалы-Хем ууңуна пат таныыры көкүңүң доора-зынга, бир чазын хонар дээш дүжүргүткен. Чочаң-чык кезээде олар өйлөп аң-наар дээш кедээр оленер-ге басышкан. Бо удаада ол-чазы хайган. Чер чүвениң албан аптайн ам деп дык-кыспан-даа. Черде ындыг кижик черинден өйлөп-депеш алыр, черинге өргүл-чүдүп чоруур.

ИШТИН ЧАРА ТЕПТИРГЕН

Ажынып-хордаанда азы бир-ле амытаны айлап чир бодаанда дырбактары дээр-ге хозаш дээш, дүрген ушунга халый ооз, оларның чидин бижке-ле ийин деп болур, баштары ыргаксы-чак, шиттер, кешти, чүк-чүгүне белен чара шелтилер ындыг уулуг авес, бичежек амытан бар.

Кежээ одаанга кээрге, уулук көкүңдө элзон бедит-те аскалп каан, ырак тай-гада ивизилерге чедирер солун, чага-бижик сукаан суммазы биле брезент ачы-рак барбазында сун каан хуңезин чөми бо андарын көзү дүшкөн чыткан. Чадаар-да пошче өрү көргөн — ы-нда оң чүзү бар боор, оон чүү-хөзү аңдарып баткан — ол-ла-дыр.

Чочаңчык орайтандыр удул чыдап алган. Дун ортуу хире. Чанында чүве-ле шулурт дээн деп болгаш Отту чаштап келген. «Элвениң да!» Фонарын алгаш, пош-декиндир чы-рылтып көргөн. Буу-хайт! «Дүндөйлөт оор!» Чочаң-чык чекпени ына чеп дөш-төктөп (поштен деп баштактаныр) поштен шу-раап, каш метр барып дүшкөн, аргаже ынай бол-ган чаа иви чыткан. «Кижик кымырдыр ындыг аза ийе!» деп, аңчы бугу хуңуздуруп каан.

Шынап-ла, «бедитен батканы» ол. Бодакык, ол чекпе кезээлестип почта-чы хонар дээш черин-чөк келеш, пошче аскап чүү-хөзүңүңө уңгеш, дүжү-рүң-чидирер сагыштыг Шык-журп бадрышкан. Шык-журп ол-ла ойде Чочаңчык бо чортуп келген хире. Чекпе, та чүзү кайгы болган, ынаштан дүшөйн көрүп олурганмы, дун ортуңдуң ам дүшкөш дезикен. Оң ындыг чаңы бир янзы элден аа.

Ооң бойдус чалаган бир кая-жарын көргөн мен. Кая-чаар-га-да ол амытан күштүг камгаланып билдир болгаш ол-ла душта дайызының тыны хала чоң үзүп каап-тыр болур. Чүү амытаның ол? «Шаар» деп ыдым эдер-тип чорам. Кузун баш-тайгы көвүк харда оң

КАМНЫГ БОЛУҢАР

1994 чылда эргелет Чөөн-Хемчик кокуунуң 10 ажыл-агыйларына, Чадаана коор-гайың 37 улуг-биче бугу-дүлгө албан организация чегеринге, чурттакчылыг суурларына ният-на-биле 52 объекттерге хыналда-лар чоруткан. Тайга орук-тарына кай-хамаанчок аңшаар төгөлгөчү чорук-тары болдурбас дээш 42 реид-доскуудары кылгалаан.

Аңсаары хоругтуг үле-анип турган 5 фактыны илесткен. 2 төгөлгөчү 825 муң рубльдин торга-лын оонаган. 2 дүргө биле араалыг боону хашырган. Ол ынашан ынаш кезер билет чок ынаш оорлал кескен кижилери илестекеш, 58-1429 рубльге тораан.

Конуун деискээрде ният-на-биле 147 улуг ко-телдар ажылталынып, агаар-ны хирелдирип турар. Эрткен чылын кокуунуң төл-чүктен чылыг ооз черлери 39 муң тонна хөмүр-данын одаан. Оон аңында улуг ажал-агыйының адырларында янзы-бүрү марканың 396 автомашиналары ол. Оор 2397 тонна бениниң, 18-34 тонна солданың өрттөкө-ниңден 7,7 тонна хирин оудумедер агаары азы 25,6 муң чурттакчылыг кокуунуң кижик оурууңу-ле 503 кг оонажып турар.

Сорулга чүл дээр-ге, котел бугуру хоралыг бугу-медле-рин дозуп шуурбас дерик-херекселерин 1995 чылдың чагы септелге үезинде сал-дырары негетинип турар. Чамдык черлер — Чадаана-ның сүт, хабзавот рынды одакчылары ыш ундурер хоолданыр-биле чоок-ка-ы-зында чурттагыч чонну чы-лынчектен турарлар. Бо чы-лын эде адырарас чүве болза, улуг түңүг торгаал-га оңажыраар. Завот-рыңа шууг хаап кааптары хоюуа негеп турар.

Чер ажалына агротехни-ка чурумнары ыш эвес-сатып, ырыла элестетир-гезин карызы-биле хаяк-тан-канын «Ханырван», «Ис-р», «Хондерб», «Ше-минин» ажал-агыйларың Бор-лод, К.р.-Адыр, Чодар, Адыр-Устү-Хулар дээш чиниктиң черлериң шеле-дир бок үнүштер тулуп чы-беген.

Чадаан хоорайның чаң-гыс чунар-банызын хирлиг суг аксар оңгары чоңунд хоорайның үтүгү кезээн хирлиг суг шыап ап турар Хоорай чыгырамын, кокуун ажал-агыйны бугу-дүлгө эргелелин бо чорук дугу-реттеп турары элден чүве. Бо дээш чунар-банызы шууг хаап болгаш бугу-дүлгү кижилерге, ол албан черин-ге чоруг административти харысылга оларны негетти-шип турар.

Анаш-оол БАДЫРГЫ, Бойдус камгаланың эр-гелелиң даргазы.

Кежик-оол ЧӨРЕВЕ, «Шынык» тускай корр.

Улуг-Хем кокуунуң дар-газы К. Т. Адуур долган-дыр турар бойдусу камга-лаар таныш-биле чыдаар-ган чорунга-биле илест-кылып турар, кокуунуң девискээри экологи талазы-ның деге таварыча чок бандаларга таварыштып турар-ны дүвүр-биле чугаалаан. Таптаашын үезинде үстү-кү эрге-чатырларың ал-гал мактап турганы кылы-мал далай ам шууг аңчы чок шалаба боу берген. Бин-Хемден, Каа-Хемден бол-гаш Кызылдан баткан хир-чам дачынын суун ижер ар-га чок кылдыр өскөрт-кэн. Шагаан-Арыг хоорай-нын суг арылгар чери ээ чок аркан болгаш суг шы-жамырыңа чедир арылгал-тышынан сүңгү аксыл турар.

Кылымал далай турупкан соода кокууну девискээри-нин агаар оондузу дына өскөргөп, күштүг хаттар, чак-счакыл болгаш өске-даа бойдустан хай-халавы ону ооп эртелтеш. Оон ула-мыдан мал бажы доктаамал кудулат, хилдырылгы арыл-гар көвүздэн. Тывага сурга-безин чок турган малярия ам Улуг-Хем шыназында тыттып келген.

Шагаан-Арыг хоорайның хөө-кара ыны Улуг-Хем унуу хун көзүлдөс кылдыр ду-лай-да берилээр. Шагаан-Арыг хоорайның бичиг тос көчөгөразаы, төл котель-назы, чагаайкыттымаал чаңгыс кат хуу бажының агаарың хорлакчылары болган. Чүлө Шагаан-Ары-ның котельназы 1,7 мил-лион тонна, Хайраканның котельназы 368 муң тонна хөмүр-даны чыл дүрүзүң-да одак кээрлер. Шагаан-Арыг АТБ-эиниң автомаши-налары, специалисттерин сапанын езууга аларга, 76,6 муң кубометр газды 1994 чылда тартаан. Олар-га хуу кижилериң болгаш эркен-дүшкөн машиналары каттыштырарга ол сантуң ийи катал көвүздери чуга-ажок.

Кожуунуң ажал-агыйла-ры мал-маганын кыш, чай чок суг баштары, хемир эриктереңе тулду турар. Чинжээ, Арыг-Бажы сүт-баран фермазы үнү чыдар кара суунуң бажын хөмө олурун алган. Ам ол кара судунда, фермада туткан кудуктан-даа сууларга аны-ыдыг аларган. Чер ишти-нин суунда оевин хоралыг куртар тыттылган. Ындыг илестиле ажал-агыйларга «Күл-ажыдың холту», Ке-чиил-оол аттыг, «УКА 25-чык» совхозтар (директор-лары И. Талдыр-оол, А. Оор-жак, А. Дамба) бая кам ар-жыр.

Өйлөп-Хемде алданын ар-тель хамык черин чазар-лаш турар берген. Коң-р-ган сандалың дөспөлөн-назы, чорундуң черин шууг ула-ан. Ам артылгын аңаа ажал-дар-ыкылдызын шиттир-дээр үе келген.

Хаттан болгаш сугдан тура харылааларын уламы-лаарына бугу-урелин илест-кен. Бистин ажы-төлүвүстүң улам чүлгө таланттыг салым-чазанының дугайың, ол фестивалга талызы-биле төл телерадиога болуулаан димчылдыктарга фести-валдык көрүп, ону кинога тыртырып турган көррөс-пөндөниң чугаалап тур-ганы бадаткаар.

№ 2 школына төлзөлдөп чоруткан, февраль 18-тен 20-ге чедир болуп арты-н ол улуг фестивалга кириш-кен анык артистерден Ди-ктрий Серен-оол, Айдас Оор-жак болгаш оон-да өскөдөр, шапчактан дипломан бол-ган лагеринде солун белек-терин, утундурбас сак-тышкынынын эскелтен оо фестивалдан дамдылгал-га болур. Фестивалдык лауреаттарың уран талант-тызын оон сонургап көрө бээр боор бис.

Валентина САТ.

СУУ ХИРЛИГ, АГААРЫ ЫШТЫГ

де элзон ажылдары кылып чорутканын илестелди база демделген. Ооң ажылдары-ларга агаар дегленин сужур-тактан дээш иви херекти оттурган. Бойдусу камга-ларың уланган таныы-р өрүк ажылдары ту-түс-төс лектиртер чорууду, чүүш-күңүг хыналдарың, удаа-дыра кылыры, чыдап, ынар чыдар, Эрткен чылын янзы-бүрү хажыдышыңың о дээш бойдус камгаланың хоюу дугуруңуң үрөкчелер-инге бир миллион чедү чүс өскөн ийи муң руолуң торгаалын оонаган.

Ындыг түрбүк, эргелдир-гези ажалдык чептерер ам-даа эвезиң авес дээрзин илестелди-даа, санал бер-гениң да демделген. Арга-арыны кам хайыра чок ажалдар чорутар турга-нын Ишти-Хөмдө даамал Гаң-оол Ондар саналыга демделген. Ан-Туругуң Оорут деп черден кыпкан өрт Ашак-Кадай тураларын, Аргыны, Ишти Хемериниң тайгаларын хуюктан кал-галаан ол дыка хомудан чуга-лаан. Ам ол черлеринд ыштары кадып, ирил кал-гылаан.

Аңчыр инспекторла-рының ажалын ийи деп са-наар арга чок — деп, Ха-йыракан суму-зунуң дара-гы Бисе-оол Монгул оол чугаалаан. — Суу-ла ына-ыт өңүр чик машыктыг өкө-төндүр эр бо-ла кээр турду.

Аңчыр инспекторла-рының ажалын ийи деп са-наар арга чок — деп, Ха-йыракан суму-зунуң дара-гы Бисе-оол Монгул оол чугаалаан. — Суу-ла ына-ыт өңүр чик машыктыг өкө-төндүр эр бо-ла кээр турду.

Танды кокуунуң КАИ ажылдарың эрген 1994 чылда орукка озал-ондук бугуру чоруктары эвез-келер талызы-биле элзон хө-мөчтерин ам келген. Ша-г-да кидиниң ажылдык-чылыгы-биле кады каш удаа үнүшүнүгүң рейди-рин ынаш чорудуп кел-ген. Ийи рейдлериниң са-ны 6 чеккен.

Ындыг-да болза эртен 1994 чылда ивизин-биле ко-жууга транспорттар оор-кун 16 озал-ондуктар оор-кун. Түңшөлий 5 ийи ам-ы-тынның чарыган 15-и берик-межел болганар. Ол болган таварышталары аналдыткен көрө, оймур-чыскаал хуинери таварыш-тыр, кезээкини беш ша-тан элзөлдөш эргениниң 6 шапка чедир үелдер оор-кулга болур. Ол ынаш ол 16 таварышталарың и-йи машина-балгат башкаар эргези чок улус кылган боор-дур.

Орукка болган озал-он-дуктарың 50 хуузуң хуу машиналаргы улус кылган келген. Ол чүгү көргүзүп турары дээр, оларныч машина-балгат мулар дур-

ажаавас дээрзин айткан Далайың ары-силлин хайгаарып, балык-байл-чы ажалгап турар албан чери бидинмес. Биртээ, чер кокуунга хамаарып бол-гайда, ол оң ээзи оодур ужурутуп деп, Дақыр оол чугаалаан.

— Бистин сууруус но-гаан шивилер, хадыңаар, дыттар колдан тайга дээш-де дыка чараш черде ту-рар — деп, Торгалыг ор-думак шолозынын башкы-чы Роза Чудан-оол чуга-лаан. — Бо өөрелдиге чы-лында школага фито бар организацион, өөрелдиге-көжүндөгилеги ажылдар-ны долдуртуп турар боудус диле холбап турар бис — деп дыңыткан. Ол эм от-тарың гербарияны конфе-ренцияныч делегаттарыңа көргүзүп, каячар ажал-лап болурун бенин тайыл-гырлаан. Амгы үеде эм оттары ажалдары улуг чарыгдалдар үндүрбөзү чугаа-жон.

Конференцияныч кир-жиктери кокуунда эко-логту бандыды ажалды-рыңа уланган доктаалды хузулал алганар. Конфе-ренцияныч ажалыңа ТР-нин чер реформаны бот-таңдар комитетин дар-газы А. Т. Сотпа, Бойдус камгалар ланының ил-диг эргелекчи Л. Н. Шир-яева кижип, чүве чуга-лаанар.

Конференцияныч кир-жиктери кокуунда эко-логту бандыды ажалды-рыңа уланган доктаалды хузулал алганар. Конфе-ренцияныч ажалыңа ТР-нин чер реформаны бот-таңдар комитетин дар-газы А. Т. Сотпа, Бойдус камгалар ланының ил-диг эргелекчи Л. Н. Шир-яева кижип, чүве чуга-лаанар.

Кежик-оол ЧӨРЕВЕ, «Шынык» тускай корр.

ТЫВАНЫҢ АДЫН КАМГАЛААН

Кызылдың № 2 ортума-школаның улусчу тала-тыгылары — 9-10 класстар-ның өөреникчелери 13 кижик февраль 1-де «Океан» дыш-танылга лагеринче оруп каш, аңа ай дүрү унда өөрени-машан, дышанымышаан, Си-бирянын болгаш Чөөн чүк аныяктарының фестивалы-га кирир аралыг болганар.

Чоокта чаа ол дыштаныл-га чериниң административ-зындан Тыва Республиканың Президентин Ш. Д. Ооржак-тын адынга телеграмма кел-ген. Ында дышталып турарын эзууга аларга, Тываның уруутары боттарының ийи-ниң оон-тогулазын белик кудурутуп денелге ойнап көрүскөн, уран талантың-биле Тываның адын камга-лап, тыла чоңуну таланты-зын ага-ларын улам ал-даржыткан, фестивалдын кирижикчелеринге байлак, со-лун программалыг концертти баралдагкан дээрзинге өөрүң чегириниң илестир-ишаан, мотт сонгаар кыль-

ОЗАЛ-ОНДАК БОЛДУРБАС ДЭЭШ

жылгазы эвезиң, чолачы кижиниң езулуг мерген-лиг эки шигээдин алоан-ның бадгылап турары ол. Ол ынаш орук-коммунал ажыл-агый черлериниң сол-дуга үеде шүшкөн ажалын борта айтып каары артык авес деп болар мен. Улуг хар чаттан соонда, оруктар, кудумчулар кыры доштап бергенде, ынап-ла элзенин төккөн турар ужурутуп. А бо ажалды бистин орук, коммунал ажыл-агый чер-лери чедир кылбас, каш-да катал сагыдырып кээр-ге, тоомчага албас. Ко-жууда бо хуандер элзед-чиштырар «Пескостик» дээр тускай машина чок.

Ам чыгыс хушөр чоон-шуул олдулар. Ынчан мо-тоцикл башкарыкчылары оруктарга көвүлд элзээр-лери билдингир. Орук дүрү-мү хажыдар чоруктар олар-ны иштинден каячар-даа аажок хой болур. Эрткен чылын мотосикл башкарык-чыларың орукка 4 озал-ондук болган. Олардан 3 кижик өлгөн, 4 кижик аар кемдээкиниң илестир алган. Олар колдуунда-ла камга-

лал шлемдер чок чоруп тур-рар. Мотосикл башкарып чоругу бичин оолдарын хой кезин ону ошакка-рарың кайдыг-даа доку-ментизн чок чоруп турар-лар. Милиция ажалдыкы-лары оларны доктадырар, олар ынап-ла дээр оор. Оларныч соондан сүрөрге база озал-ондукка тавар-жып болдулар.

1994 чылдың май 15-те 23 шапка, Балгазын суур-лун Мир кулмузуңага ил-диг чептес бичин оол (ар-тында ээриң), мотосикл тында шал-биле, киялар-даа аажок дүрген халдып ораш, мурунуга ыткан улуг бок кырыңа халыда берген, ол-ла черинге өл-гөн. 1994 чылдың октябр 6-да Бай-Хаак — Владим-ровка артының орукка бираззи 13, өскөз 12 хар-лыг бичин оолду улуг кел-чкиткан машинага уткун-тур үе халыткан, оон-биле үскүлешкен түңшөлийде ол оолдар ол-ла черинге чок болганар.

Май айның 1-де Владим-ровка — Балгазын аразы-ның орукка бир чолачы

машинаның рулон кадыны-га берип каара, оозу хөк-чөк дүрген чоруп ораш, ээр черге машиназын ошакка-рарыңа бичин болгаш, машина аңдарылының түңшөлийде херэжөөн кижик болган. Ол херэжөөн кижик мун машина башкарыр эр-кел болган бугу элээр болган. Бичалда даа дүрген кончуг чоруп органы-биле, ээр күш четпейн барганы ол. Июнь айның 24-те Крис-ноярск күрүне кызыгаары-нын улуг орукка 920-ти километрге, оруктуң септен ту-руп дугайында орук демлек-терин азып каан турдала, бир мотосикл башкарыкчы-га орукка төп каан сай кы-рылыңа үе халыткан, аңа-рылган соонда, соонга чо-раан кижик база өлгөн.

1994 чылда орук дүрүм-нерин хажыткан азы маши-назы ээрин башкарып чо-раан 1079 янзы-бүрү хажы-дышкыныңың тодараткан. Оларның иштинден 9 хажы-дышкының суурларда унас-ток төлзөллөр илестекен. Ол-ла бугу чурум үрөкчелер-иниң иштинден 164 чола-чы ээрин чорашар, олар-ның 78-ин торгаалга оона-

Седик КУУЛАР, Танды кокуунуң шалга кидиниң КАИ начальни-ги, милицияның улуг лейте-нантызы.

Николай ДАВЫН-ООЛ

Амыдыралдың арны БОДАП-ДАА КӨРҮҢЕР ДААН

Республика эмилгезиниң бертик-межел кижилер эм-нээр салбырыга кайдыг кижилер келбес дээр; ма-шина-балгат озал-ондукта таварышкан, ээрик кижилер эгеткен, хай болуп, кайдыг-бир өткөч таварыла-дан хол, бугу уштуруп, кемдээш дээш, дун-хун чок аары кижилер үзүлөс чөк болду. Чамдык кижилер ай-айы-биле, харын-даа чыл чедир орудан турорин эм-недип чыдарлар бениң 20 ажал. Эмилгезин бо улуг салбырында 20 дээш бол-гаш ортумак эртемниң эми-чи кадрлар аарыг кижилер-ини кадык дээш дун-хун дивизи ажалдап турарлар, оларның 7-ин дээш эртем-ниң, бедик категорияныч эмчилери. Ындыларныч биразы эми сестразы Га-лина Сыратовна Сибирь бо салбыра он бир чыл-дын иүүрүнде ажалдап тур-ар.

Ол 1981 чылда Кызылдык медицина училищезиниң фельдшер салбырын доос-кан соонда, хуваалда су-раар республика эмилгезин бертик-межел эмилгезин салбырыга келгени-биле күш-ажылдыг улуг харым-салгалыг орукче кирген. Чогум бо салбыр-биле таны-жылазы оон мурунунда-ла, училищезин сүрүлүп тур-ган практиказын маңа өрт-тирип, аарыг кижилерге баштагы эми дүзүзүн көргүзүп элзеш.

Анык элестиг ажалы эргелден элзеш каалама оорук деп болбан дээрзи билдингир. Чедип алган эр-теминге ынаа, дуркулгалыг эмилгезин айтып, өөрелдип, аңа келдирген дүзүзүн ол кижин-даа уттайн, болуңду улуг эмилгези өөрүп чет-тиргени үргүчү илестир-ип, оларның озуурелин ажалыңа көргүзүп, өлүүн Галянда, Галина Сыратов-на деп хундуледи чоругу таварыла эвес.

Ажылдар дугайында чүвү чугаалап болур сил-лер, Галина Сыратовна — деп айтырарыма, ол мын-чаар чугаалады. Кижилерин кадык-чагай чурттаарына, олар-нын аарын сегиринге бичин-даа бол үзүм оар дээрзин билдир мен. Ынчал-даа элзон өскө чүве ма-на сеткил-сагыжымы дү-вүрүдип чоруур. Каяк мен маңа ажалдап элесте турумда, ок-бикек-биле бол-гылаткан кижилер кончуг эвезиң келер чүве, колдуу-да кайдыг-бир таварыла болган азы орукка озал-ондуктан кемден, өөрлөп-көп кижилер боор чүве.

Демократия, анык-артыг орук элзешкен бээр, чам-дык кижилер оңу оор бич-тин, артапкан, денеп эл-медил чылар, улустуң 80 ажалы хузуу ок-бикектен кемдээш 17-30 хар чедир анык шиктер болур, а болур-болууда боттары-ыс-тын тыва чоңуустун хып дээш назын үезинге тыла оолдары, харын-даа аразы-н дик уулурт бенин бар боорга, эмнен тургас бо кид-яңге бенин ытгарканчыг-дыр.

Галина Сыратовнының бо дүвүрүн кончуг шың. Мен бодум база бертик-межелге таварышкан, ай аякы үе-нин дүргүзүндө бо салбыр-нын эмилгезинге эмнекеш, хөйүн-ле бодап чыттым. Бо-дан-да көрүңер даан, амы-дыралдың бо берге үезинде кижик бурзуу амыдырал-чурттаарының бугу-ле ар-галдарың дилеп, кайдыг-да ажалдары кылып турда, чамдык анык-өскөн шак мындыг таварышталар бугу назынында бертик-ме-жел болуп, чамдыктары

Шыдыраа
ДЕТКИКЧИЛЕР-
ТУДУГУЛАР

Ада-чурт камгалачыларынын хуңуге тураскааткан команда аайы-онде Кызыл хоорайга болуп эртен маргылдаага 6 коллектив киришкен. Команда оурунунге 5 кижини ойнаан. Беш дугар холдун ойнакчызы шашы-биле маргынар негелдеп турган. Маргылдаа долгаандар ойнаар система-биле эртен. Ойнаар бир шак дурдунда доостур кылдыр дуурушканын аныкчаан баштайгы кенээ уш салгыны ойнаан.

Уш хун урунчулор маргылдаанын түнеленин Чазактын дамылар командалыгы бирги черин ап, тиймачи болган. Олар соолуу салгыда херекелчилер кооперациянын төлөөрүн биле ужурашкан. Ужуржылга үезинде баштайгынын нийти удуу сагы 14,3, ийгилинин 14 турда. 60 ийн команданын аразын спортун демисел эгелен. Кызылда садыг-коммерцил техникумдун директору, спорт мастериине кандидат Хемюр-оол Олдар кампанаан херекелчилер кооперациянын шыдыраачылары удурушканын аныкчаан кызыл кызыр кун четпейн, баштайгы 4 хөлге аштырып, чүге соолуу шашы холдун чартык хайым салгылар аргалы болган. Ол хиреде олар 14 удуу салгы-биле ийн дугар чүге үнер шинээ ышкымаан.

Бирги черин алган гилден комманданын составына мастере кандидат Чыргак-оол Оюн, шыраак бирги разрядчылар Арчаак, Кан-оол Седип, ийини разрядчылар Кызыл-оол Ондур, Данил Монгуш олар ойнаан. Ушуну чери «Тыва тудуг» анционерин нийтиледин комманды 12,5 саанын эгелен. Кызыл хоорай чыгыргазыны шилдек комманды 10,5 саанын, ТР-нин Дээди Хуралдын шыдыраачылары 10, ТР-нин Чазак төлөөрлери 8 саанын маргылдаанын дооскан. Акша-тегерик айтыры кайда даа кызгадалып турар бо берге өйдө «Тыва тудуг» анционерин нийтиледин тудуг-журдар деткикчилер болуп, чүге бо маргылдаанын эвес, а шак-биле дүргөн ойнаар маргылдаанын тилекчилерин база шашкан.

Беш миңтулап ойнаарына 18 шыдыраачы күжүн шешкен. Олар баштай 9-9 болуп үстүп алган, ийн бөлүккө чарлып алгаш, түнел оюнче 4-4 ойнакчыны шилди алып кылдыр дугурушкан. 8 кижини кирякчилик түнел салгыларга Олег Дамбиев биле моол шыдыраачы Эхбат кайызы-даа ден саннары болгаш бирги, ийини черин үлешкенер. Ушуну үезде — Чыргак-оол Оюн.

Маана бир демгелексенчиг чүдү чүд дээрге Херекелчилер эвилдинин оштаар черинин даргазы Хоуну-оол Доржуевич Монгуш боду ойнавышаан, бо маргылдаанын организастап эрттеринге боттук үдүн киртип, оран-сава-биле хандырып, ойнаар черин тий бергени болур.

Данзы САПЧАК.

ЫРАККЫ ТЫВАДАН ЧҮНҮ ДИЛЕП ТУРАР БИС

Тергин чараш, ынчалзажок черликсимээр оран дугайында баллада

Красноярск крайнын массалыг информация чепсектеринге Тывада социал-политиктиг бижыг туруштук чорукту божаннадырынче ууланган чүүлдерин сөөлгү үеде чангыс эвес удаа парлар келген. «Шын» солунун номчукчуларына «Очевидец» солунга парламенттин материалдын окулгазын парлар тур, аана хамаарыштыр бистин хой националдыг чогуус чогуур үнелелди бээр боор деп идеген турар бис. Амгы үеде Тыва Республиканын Чазак аана хамаарыштыр боду-

нун харызын белеткеп турар. Республиканын экономика-зында байдал нарын. 1995 чылга бюджетти бадылары база белен эвес боор турар. ынчалзажок шак мындыг янзылыг чүүлдер бистин амыдыралыкты улам нарыдадырын болдурбас ужурулуг.

ТР-нин Президентинин болгаш Чазактын парламента баны.

Тыва... «Калчалыг национализмин ораны», «чуртун девисээрине аарылыгы балгы», «Торзон чуртун алдын шыгжамыра», «оон дээр болбас шыгжамыра» — 90 чылдарын эгеленин тура ийинде-ла улуг эвес бо девисээр хамаарышас чорукту четтирип-биле алгаш, калдык-калдык денелелдерге четкен дээр. Тыва Республикада чогуу чүдү болуп турары, келер үеде кандыгы? Аана харыны бээрин кызылды көрелли.

«СӨӨҢ РОССИЯҢ АКША-ХӨРӨНҮ БЕРБЕҢИ ТУРАР БОЛГАНДА, МЫНДА ЧҮНҮ КЫЛЫП ТУРАР СЕН?»

Тывада орус дылдыг чурт-тачы чогуу кызыл-кызыл турар дугайында тур болгаш хой бистин келген. Бо айтырар талзы-биле аксын ашкан кижини бурзуу сыгыр эвес карактардыг кижилерге хоон чок, харын даа көөр хоон чок чоруктун оарын минип турар. Олар аттеп-соп, истеп-сурар, өскээр көжүп чорурун алоданд турар. Маана янзы-бүрү чылдагынары адап турар, оларын кол чылдагынары — төрел-дергүл, аймак-соок тыртар мафиянын салдыр. Расисин ол думбейге кирбейн, Тывага хой чылдарда акылдап чорзан, ында ойдальды өске кижилер сөзүнд эвес, а херек кырында билер кижилерин херечилер көргүскенин ажыглаалынар.

Тыва талзы-биле тургустуну турар алтырыгыларын шунтузуну үнер дээр, оларын бодун турары биле, чалдыс — республиканын улум оуп оран геополитиктиг ужу-дузасы-дыр. (геополитиктиг — делегей ужу-дузасы).

Наркотикистерден эгелен амыкчылар. Интерполдун сан медээлеринден алгаш коорге, Тыва Хакасия-биле калы аана хевирин улуг эвес дээштиг наркотикистерин бодурул, ажыглап, үндүр сөөрүлү турар чурттарын баштайгы бейинин саньында кирген. Тараа ында колдуунда үнес, ынчалзажок Тыва дээрге Урал ынылда ийди компанианы үнер чангыс девисээр бээр турар. ынды «байлактар» бодунун холунан кым салгытарын күээр боор. ылангыч өскөөртен келген кижилерге, калы чангыс шилден арага ийик-сөөзин, чангыс орунга удуксавазын, кады хама кижилер сатыл четтиривин улус-биле канчал үлежир боор. Автомотыг «дайынар» мында мун не чок; ынды чылгазын мында чок — тус черини нем-херек үлгеленилери, чепенер деп, оорлар пелегенин хой-дуларын даа, өскөөртен келген «ат-алдарыларын-даа» хүлээп көрбес. «Кургаг хой-

ооң 95 хуузу Москвадан сак-хоо дузасы, «Президент — Президентте» охота өзүгар белектер (чижээ, ЯН-42 самолет) болгаш өске-даа СССР үези турда Африканын аштан акыл-думма улус-тарына дуза октары дег хемчегер-дир. Ол дээрге каш акша октаган дег чү-ве-дир. Москванын Тывада боор турар национал үн-ба-ла аажылаашкына, өске-даа чүдү-бүрү чүүлдерге «карак шимгенин» такти-каанын чылдагыны мыры-най эдептиг нарын айты-рыг боор турар.

МЫНДА АСКЫР-ДЕГЕ-ЛЕР-ДАА, ТАРАКАННАР-ДАА ЧОК, ЫНЧАНМЫ-ЖЕК.

Аскыр-дегелер болгаш тарканнар Тывада, шынал-ла, чок-оор маана өспес, кызыл-тас база ындыг. ынды-даа болза 90 чылдарын эгеленин Иван Силаев «Дү-жү» деп бүгү-россия про-грамманын чарлаптарга, оарык-ла бүгү чон боттары фермерлер деп чарлаш, хуу төлөвс чазилерин эидер алгаш, машиналар сактылап алгаш болдур эвес.

Ынчанмы Тыва Республиканын канчаар-даа аажок хой бодус куларалыг. Шоо-луг-ла улуг эвес бо девис-кээрде Менделеевич таоли-дазында кирген бүгү эле-ментилер бар. Хемүр-даш-тыг куларалыг 17 мил-лионд кире тонна (Тыванын оорлакчы президентини Алексей Мельников ынча дээр). Оон аныгда, мында алдын-даа, уран-даа, өзр, сөөлүзүн алып болза, иле-редип тышкан куларалыг талзы-биле Тыва Мурнуу-Аф-рига Республиканын соонда ийни черде турар турар. Маана эң улуг дээр боду-рат каттыжымышынары — «Тыва даг-дугу» (Россияда хой дээр казы-мал байлактар черлерин бирээ), «Тыва хемүр-даш-тыг», «Тыва кобыланы», чести, монгушу, бокситтерини немелтир.

Чо, ам билип кагдынар бе, хат кайнаар, кайы талдан, кайы хире ашпаны алап халдып турар-дыр? Уран биле алдын дээрге стратегтиг чиг эт ышкызыл, бир эвес оларын билдип холдар-биле билдип казып алып оолгузуп алыры (Кремльге деп номчуп ал, ында көскү айкалдакчы тыва кижини оонзага байдалдар талзы-биле күрүнне комитетини даргазы Сергей Шойгу, ынчалзажок хой кижилерин бадыткан турары-биле, ол Тыванын детинир хой чок), кысазы-биле чугаа-ларга, бо-боттарына таар-жы, шон-соода чок кады чурттагына эпиги байдал-дыг туогузуп алыр. Оон барык бүрүнү-биле дот-тинялыг бодженин дугайында хой катан салгы-рып турган херээ бар деп бе,

ооң 95 хуузу Москвадан сак-хоо дузасы, «Президент — Президентте» охота өзүгар белектер (чижээ, ЯН-42 самолет) болгаш өске-даа СССР үези турда Африканын аштан акыл-думма улус-тарына дуза октары дег хемчегер-дир. Ол дээрге каш акша октаган дег чү-ве-дир. Москванын Тывада боор турар национал үн-ба-ла аажылаашкына, өске-даа чүдү-бүрү чүүлдерге «карак шимгенин» такти-каанын чылдагыны мыры-най эдептиг нарын айты-рыг боор турар.

Мен силерге дес-дараа-лашкан каш-ла чуратанын алап берейн, ынчан ойлуп каар силер: Тывага хамаарыштыр Россия чүге ындыг политиканы чорудуп турары? Федерацияныг оскер субъектилеринге денээрге, чүге бо республика амда-жылдыг байдалда туруп турар?

1986 чыл — СССР-нин Министрлер Чөвүленин айтышканын өзүгар Тыва Республика куш-ажылдын болгаш оон төлөвирин талзы-биле Кыдыны Соңу чүк районнарына денне-ше. А оон бойдус байдалы Швейцарияны-биле дөмей чыгыс болдур ийин. Тыванын Дээди Хуралынын Даргазынын оорлакчы Михаил Козловту бодулы мын-дыг: ол чүдү «бюджет ады-рынын ажылдакчыларынын болгаш пенсионерлерини шалынгына улуг немелдени берген, а улутур бодуру-гелери ханы оңгарже кээп дүшкен, чүге дээрге олар ол коофициентилерин төлөп шыдаар аргазы чок болган».

1989-90 чылдар — эрге-чаргынары топ болгаш тус чер органнынча сонгудулар. Депутаттарга кандидаттар национал сеткил-хоон хөөтүргүленин ажыглаан, оон түнеленин орус дылга чугаалаар чоңуу бикетеп турар берген. Төп доло-раан харылаан: бүдүн 1991 чылда республика колдуунда болуп боду хемчегер, ку-руне дотациялар чок кел-ган («ашиа оозданд» деп каан). Оон соонда хамык чү-ве чогуумчунан, ашкаланды-рышканын уламчылап берген.

1993 чыл — тыва эрге-чаргынары ат-алдары улам-на өзүп орган. Абзандан Кызылче толук понгун шил-чеген, шитки шерилер кез-зеэн күштелдирген, тыва ий-ысыкчалык ОМОН-нун көжөр отрядын сургакчылаткан, ол аана каш-даа удаа четкен.

Орус дылга чугаалаар-ларын кызыл-кыяры, нацио-нал өкжөненилге, улуг хемчөөлүг оорлаашкын уламчылаан. Бржевнеч «чү-рум» өзүгар Хемчиктин камгаладыг черинге улуг эрге-дүкээлдеринин ан-нашкыны, республиканын ай-мак аайы-биле үлежирин, АКШ-тын курдепартаментин-биле база бодурулгени

Чо, ам билип кагдынар бе, хат кайнаар, кайы талдан, кайы хире ашпаны алап халдып турар-дыр? Уран биле алдын дээрге стратегтиг чиг эт ышкызыл, бир эвес оларын билдип холдар-биле билдип казып алып оолгузуп алыры (Кремльге деп номчуп ал, ында көскү айкалдакчы тыва кижини оонзага байдалдар талзы-биле күрүнне комитетини даргазы Сергей Шойгу, ынчалзажок хой кижилерин бадыткан турары-биле, ол Тыванын детинир хой чок), кысазы-биле чугаа-ларга, бо-боттарына таар-жы, шон-соода чок кады чурттагына эпиги байдал-дыг туогузуп алыр. Оон барык бүрүнү-биле дот-тинялыг бодженин дугайында хой катан салгы-рып турган херээ бар деп бе,

Чо, ам билип кагдынар бе, хат кайнаар, кайы талдан, кайы хире ашпаны алап халдып турар-дыр? Уран биле алдын дээрге стратегтиг чиг эт ышкызыл, бир эвес оларын билдип холдар-биле билдип казып алып оолгузуп алыры (Кремльге деп номчуп ал, ында көскү айкалдакчы тыва кижини оонзага байдалдар талзы-биле күрүнне комитетини даргазы Сергей Шойгу, ынчалзажок хой кижилерин бадыткан турары-биле, ол Тыванын детинир хой чок), кысазы-биле чугаа-ларга, бо-боттарына таар-жы, шон-соода чок кады чурттагына эпиги байдал-дыг туогузуп алыр. Оон барык бүрүнү-биле дот-тинялыг бодженин дугайында хой катан салгы-рып турган херээ бар деп бе,

Орус дылга чугаалаар-ларын кызыл-кыяры, нацио-нал өкжөненилге, улуг хемчөөлүг оорлаашкын уламчылаан. Бржевнеч «чү-рум» өзүгар Хемчиктин камгаладыг черинге улуг эрге-дүкээлдеринин ан-нашкыны, республиканын ай-мак аайы-биле үлежирин, АКШ-тын курдепартаментин-биле база бодурулгени

Орус дылга чугаалаар-ларын кызыл-кыяры, нацио-нал өкжөненилге, улуг хемчөөлүг оорлаашкын уламчылаан. Бржевнеч «чү-рум» өзүгар Хемчиктин камгаладыг черинге улуг эрге-дүкээлдеринин ан-нашкыны, республиканын ай-мак аайы-биле үлежирин, АКШ-тын курдепартаментин-биле база бодурулгени

Орус дылга чугаалаар-ларын кызыл-кыяры, нацио-нал өкжөненилге, улуг хемчөөлүг оорлаашкын уламчылаан. Бржевнеч «чү-рум» өзүгар Хемчиктин камгаладыг черинге улуг эрге-дүкээлдеринин ан-нашкыны, республиканын ай-мак аайы-биле үлежирин, АКШ-тын курдепартаментин-биле база бодурулгени

Орус дылга чугаалаар-ларын кызыл-кыяры, нацио-нал өкжөненилге, улуг хемчөөлүг оорлаашкын уламчылаан. Бржевнеч «чү-рум» өзүгар Хемчиктин камгаладыг черинге улуг эрге-дүкээлдеринин ан-нашкыны, республиканын ай-мак аайы-биле үлежирин, АКШ-тын курдепартаментин-биле база бодурулгени

Орус дылга чугаалаар-ларын кызыл-кыяры, нацио-нал өкжөненилге, улуг хемчөөлүг оорлаашкын уламчылаан. Бржевнеч «чү-рум» өзүгар Хемчиктин камгаладыг черинге улуг эрге-дүкээлдеринин ан-нашкыны, республиканын ай-мак аайы-биле үлежирин, АКШ-тын курдепартаментин-биле база бодурулгени

Орус дылга чугаалаар-ларын кызыл-кыяры, нацио-нал өкжөненилге, улуг хемчөөлүг оорлаашкын уламчылаан. Бржевнеч «чү-рум» өзүгар Хемчиктин камгаладыг черинге улуг эрге-дүкээлдеринин ан-нашкыны, республиканын ай-мак аайы-биле үлежирин, АКШ-тын курдепартаментин-биле база бодурулгени

Орус дылга чугаалаар-ларын кызыл-кыяры, нацио-нал өкжөненилге, улуг хемчөөлүг оорлаашкын уламчылаан. Бржевнеч «чү-рум» өзүгар Хемчиктин камгаладыг черинге улуг эрге-дүкээлдеринин ан-нашкыны, республиканын ай-мак аайы-биле үлежирин, АКШ-тын курдепартаментин-биле база бодурулгени

Орус дылга чугаалаар-ларын кызыл-кыяры, нацио-нал өкжөненилге, улуг хемчөөлүг оорлаашкын уламчылаан. Бржевнеч «чү-рум» өзүгар Хемчиктин камгаладыг черинге улуг эрге-дүкээлдеринин ан-нашкыны, республиканын ай-мак аайы-биле үлежирин, АКШ-тын курдепартаментин-биле база бодурулгени

Орус дылга чугаалаар-ларын кызыл-кыяры, нацио-нал өкжөненилге, улуг хемчөөлүг оорлаашкын уламчылаан. Бржевнеч «чү-рум» өзүгар Хемчиктин камгаладыг черинге улуг эрге-дүкээлдеринин ан-нашкыны, республиканын ай-мак аайы-биле үлежирин, АКШ-тын курдепартаментин-биле база бодурулгени

Орус дылга чугаалаар-ларын кызыл-кыяры, нацио-нал өкжөненилге, улуг хемчөөлүг оорлаашкын уламчылаан. Бржевнеч «чү-рум» өзүгар Хемчиктин камгаладыг черинге улуг эрге-дүкээлдеринин ан-нашкыны, республиканын ай-мак аайы-биле үлежирин, АКШ-тын курдепартаментин-биле база бодурулгени

Орус дылга чугаалаар-ларын кызыл-кыяры, нацио-нал өкжөненилге, улуг хемчөөлүг оорлаашкын уламчылаан. Бржевнеч «чү-рум» өзүгар Хемчиктин камгаладыг черинге улуг эрге-дүкээлдеринин ан-нашкыны, республиканын ай-мак аайы-биле үлежирин, АКШ-тын курдепартаментин-биле база бодурулгени

Мөрүттүнген хуңуңер-биле!

Частың башкы айы — март 3 бистин өг-бүлевиске өөрүнчүг хун. Ол — бистин эргим, хүндүлүг ававыс, кыргыз-ававыс Чуду Байыровна БИЧЕНИН төрүттүнген хуну. Март 3-те ол 70 харлаар.

Ававыстың куш-ажылыг намдары школага башкылат ажылы-биле холбашкан, эге класстар башкызы бооп 36 чыл ажылдаан. Анык-өскенин өөредип, кижизидер херекке кирип келген куш-ажылыг улуг Тыва АССР-нин школаанын алдарлыг башкызы деп хүндүлүг аты-биле, «Улус өөредилгезинин тергивин» херек демдээ-биле үнелеттинген.

Эргим ававыстын, кырган-ававыстын төрүттүнген хүнүн таварыштыр изиг байыр чедирбешаан, ажы-толунуң ынакшылыгын, хүндүткениң демдээ кылдыр бижыг кадыкшылды, бүгү чүвөгө экини «Шын» солунуң дамчыштыр сагыш-сеткилдиң ханызындан күзеп олур бис.

Уругларың ачазы — Ооржак Биче, уруглар, күдээлери, уругларың уруглары.

Бистин ынак ававыс, кырган-ававыс Сииница Донгаковна ОЮН дүүн 60 харлаан. Ававыс 30 ажыг чылдарын дургузунда садыг шу-дугуна ажылдап, республиканың ады-агы булуңнарына чоңуна браан болуп келген. Ам Шагаан-Арыг хоорайда, хүндүлүг дыштанылдаа.

Ажылыңа харысалгалыг, садыгжылар аразынга чарыштыр каш удаа тиеленч болуп, «Совет сарының тергивин» деп херек демдээ-биле шашнаткан. Ававыс уран-шевер, дааныр, ырдап-хөлөп, концерт көрүлелеринге киржи бээр кижини. Ававыстын төрүттүнген хүнүн таварыштыр аңа сеткиливис ханызындан изиг байыр чедирбешаан, кадыкшылды, аас-кежикти, узун изириңи күзедивис.

Уруглары, оолдары, оорлакчы амы төлү Дайына, Долаана, Стас, Бугалдай, Борис, Рамма.

Бистин ававыс Чечек Урт-и-Назымовна МОНГУШ бөгүн 50 харлаар. 2 оолдун, үш кыстын иези, 4 бичилерин кырган-ававы. Чадаанын топ эмелгезинде улуг улустун херек аарылары эмээр салгырында 20 ынак чылдарда ажылдап келген. Ол ышкан бистин ававыс, думмавыс, дайымыс болуп Макар Уругун-Назымович МОНГУШ 40 харлаар. Чадааның хомур-даш разрезинде чолтамы.

Угбашкыларын төрүттүнген хүннерин таварыштыр оларын ажылыгыне чедишкенин, амыдыралыгы кадыкшылды, аас-кежикти сеткиливис ханызындан күзедивис.

Өөнүң ишти, өөнүң эези, уруглары, угбалары, думдалары, честелери, керинери, чок төрүл-дүр.

Бистин хүндүлүг ававыс Зоя Бодурукүевна МОНГУШ база ававыс Самдан Чопкакович ХЕРТЕК март 4-те 60 болгаш 65 харлаар.

Ававыстың болгаш ававыстын төрүттүнген хүннери таварыштыр оларын амыдырал-чурталгазына бүгү-ле эки чуудаларын, кадыкшылды, аас-кежикти, ак орукту күзеп, йөрээдивис.

Уруглары Лоба, Юра, Света, Чойган, Ж-ия, Шорзана, күдээлери Сергей, Валерий Очур, кенээттир Зинаида, Айлана, уругларың уруглары.

Бистин эргим ынак ававыс Кара-кыс Союновна БИЧЕ-ОЮЛ март 5-те 60 харлаар. Башкыны буянниг мергежилдине 40 ажыг чылдарда ажылдаа-даа, амгы үеде Сүт-Хөл кожуунун Бора-Тайга школазында география башкылап ажылдавышаан. «Улус өөредилгезинин тергивин» херек демдээни эгеленин.

Ававыстын 60 харлааныга дарга-биле оорукчуларын барзалдаатыны.

Алдан харын артаа-даа, Апыякысы улам дендээр. Ажылың дээр катан кызыл Ажы-тол дээр чөпчү чоруур Авырдыр ававыска.

Аас-кежикти, узун изиңи күзедивис Уруу Рамса, күдээттир Сайдахмет Жамал-оозар, урууңун уруглары Бегима, Санжаар.

Бистин эргим ынак ававыс Елизавета Чартак Хунаевна ДОНГАК март 1-де 45 харлаан, ий урууңун, бир оглуңун төлөттиг иези. Ававыс чээрби чыл дурдунда өг-бүлениң албан-ажылынын аайы-биле «Алдан-Маадыр», «Чираа-Бажы», «Большевик» союзотарга, Чадан хоорайга уруглар албан черлеринге кижизидип башкылап, ясли-салик эргеленип ажылдап келген болгаш амгы үеде Кызылдын № 2 садигинде ол-т мергежилдине ажылдап чоруур.

Елизавета Чартак-Хунаевнының уругларга эвилдээр-элдээр, сагыш чоангырың, ажылыңа билдириниң ажылдап чоран коллективтер билер.

Ынчанаш ававыстын төрүттүнген хүнү-биле база март 8 таварыштыр аңа эң бижыг кадыкшылды, амыдыралыга аас-кежикти, ажылыгы чедишкенин күзедивис!

Өөнүң эези Макар Баукович, уруглары Миладя, Эллада, огул Марат.

Бистин эргим ынак ававыс Елизавета Чартак Хунаевна ДОНГАК март 1-де 45 харлаан, ий урууңун, бир оглуңун төлөттиг иези. Ававыс чээрби чыл дурдунда өг-бүлениң албан-ажылынын аайы-биле «Алдан-Маадыр», «Чираа-Бажы», «Большевик» союзотарга, Чадан хоорайга уруглар албан черлеринге кижизидип башкылап, ясли-салик эргеленип ажылдап келген болгаш амгы үеде Кызылдын № 2 садигинде ол-т мергежилдине ажылдап чоруур.

Елизавета Чартак-Хунаевнының уругларга эвилдээр-элдээр, сагыш чоангырың, ажылыңа билдириниң ажылдап чоран коллективтер билер.

Ынчанаш ававыстын төрүттүнген хүнү-биле база март 8 таварыштыр аңа эң бижыг кадыкшылды, амыдыралыга аас-кежикти, ажылыгы чедишкенин күзедивис!

Өөнүң эези Макар Баукович, уруглары Миладя, Эллада, огул Марат.

Бистин эргим ынак ававыс Елизавета Чартак Хунаевна ДОНГАК март 1-де 45 харлаан, ий урууңун, бир оглуңун төлөттиг иези. Ававыс чээрби чыл дурдунда өг-бүлениң албан-ажылынын аайы-биле «Алдан-Маадыр», «Чираа-Бажы», «Большевик» союзотарга, Чадан хоорайга уруглар албан черлеринге кижизидип башкылап, ясли-салик эргеленип ажылдап келген болгаш амгы үеде Кызылдын № 2 садигинде ол-т мергежилдине ажылдап чоруур.

Елизавета Чартак-Хунаевнының уругларга эвилдээр-элдээр, сагыш чоангырың, ажылыңа билдириниң ажылдап чоран коллективтер билер.

Ынчанаш ававыстын төрүттүнген хүнү-биле база март 8 таварыштыр аңа эң бижыг кадыкшылды, амыдыралыга аас-кежикти, ажылыгы чедишкенин күзедивис!

ЧАРЛАДАР

Нефть-продуктулар сайгарылазы-биле холбашкан ажил-чорудулгалыг бодурулгелерин, албан-организацияларын, хуу кижилерин, бо ажил-чорудулганын харылааштырчыларының кичеэнгейинге!

Тыва Республиканың Чазакны «Нефть-продуктулар сайгарылазы-биле холбашкан ажил-чорудулгаларга база автотранспорт, тудуг, орук, көдээ ажил-агыл болгаш өске-даа техникаларга кыяар чүүлдер кудар ажил-чорудулгаларга чөпшээрел (лицензия) бээр дугайында» 1994 чылдын апрель 11-де хүлээп алганы № 124 доктаалын, «Нефть

Россиянын Транспорт инспекциязын Тыва республикада салбыры дыннадып тур.

Россиянын Транспорт инспекциязын Тыва республикада салбыры транспорт сөөртүгелерин боттандырып турар бодурулгелерге, албан черле-

«ГОРОС» ассоциация Кызыл хоорайда складтан дараазында чүүлдерин садып турар: Электросепараторлар, өртээ 210 мун рубль, ак

Кызыл хоорай, Красноармейская, 100. Индекс 66/000

Т